

ORMOS MÁRIA

Magyarország és Európa a két világháború között

Horthy Miklós és felesége a berlini Állami Operaház díszpáholyában Adolf Hitler vendégségében. A magyar kormányzó az 1938. augusztus végi kielii hadiszemle és hamburgi városnézés után érkezett Berlinbe, ahol az operában Richard Wagner Lohengrin című darabját adták elő. Figyelemre méltó, hogy a magyar küldöttség tagjai – a kormányzó és felesége, továbbá Imrédy Béla miniszterelnök és Kánya Kálmán külügyminiszter nem emelik jobbjukat a náci köszöntésre

MAGYARORSZÁG elhelyezkedése a nemzetközi küzdőtéren meglehetősen élességgel elhatárolódik egymástól a húszas és a harmincas években. A háborút közvetlenül követő években Magyarország megítélését a győztes nagyhatalmak határozták meg, és e megítélés csak lassan haladt a büntető szankcióktól a megértés és a tolerálás felé. A magyar törekvéseket az általuk meghatározott szellemhez és intézményrendszerhez való alkalmazkodás jellemezte, és ez a húszas években viszonylag kielégítően sikerült. Ezzel szemben a harmincas években az ország fokozatosan betagozódtott abba a hatalmi csoportba, amely célul tűzte ki az európai rendszer gyökeres felforgatását és átalakítását. A viszony alapját ezek a főtrendenciák határozták meg, még ha hozzá is kell tennünk ehhez, hogy a magyar vonal e korszaknak sem az első, sem a második felében nem volt teljesen tiszta. Nem volt annyiban, hogy a Bethlen-korszak konszenzusra törekvő külpolitikájának a háttérben ott állt a távolabbi jövő előkészítésének az ígénye a revízió szellemében, és ezt jó néhány titkos akció gyakorlatilag is jelezte, míg a harmincas években és a negyvenes évek elején a német–olasz blokkhoz való csatlakozás elkerülhetetlennek vélt követelményét minduntalan átszötte a következményektől való félelem, és ennek ugyancsak megvoltak a gyakorlati következményei.

„Nem élhetünk Európán kívül, és nem jelenhetünk meg az európai társaságban vörös frakkban vagy fehér kamászniban” – mondta Bethlen István magyar miniszterelnök a húszas évek elején, nem sokkal azután, hogy megalakította a kormányát. Az európai politikai szalon pedig, ahová az új, létében már elismert Magyarországot be akarta vezetni, a Népszövetség, a nemzetközi együttműködés és egyúttal Versailles–Trianon Európája volt. A belépőt pedig a tisztos öltöny mellett a békeszerződési rendszer elismerése, a népszövetségi eszme elfogadása, a háború elkerülésének és a béke megőrzésének elősegítése jelentette.

A vesztes országok előtt nem nyílt más lehetőség, mint a beilleszkedés a győztes koreszme intézményes kereteibe, mivel még akkor is, ha megszébbmenő revíziós, netán új hódítási célokat fogalmaztak meg titokban, előbb meg kellett erősödniük gazdaságilag, és rendszeren belül el kellett érniük, hogy megszabaduljanak a békeszerződések korlátozó előírásaitól katonai téren. Előtérbe került tehát a beilleszkedés politikája, és a húszas években valamennyi vereséget szenvedett állam – 1923-tól ide értve Törökországot is – ezt a politikát követte. Magyarország is.

1920-ban még több kérdésben tettek a magyar politikai körök önálló kísérleteket néhány kérdés gyors megoldásában reménykedve, ám ezek minden téren kudarcot vallottak. A Teleki-kormány idején felmerült a francia külügyminisztérium epizód jellegű, Maurice Paléologue által képviselt koncepciója keretében egy határkiigazítás lehetősége északon. A kormány lehetségesnek tartotta, hogy Ausztriával önállóan megegyezzen a nyugat-magyarországi terület zömének megtartásában a neki nyújtandó gazdasági kedvezmények fejében, és ugyanebben az időben tárgyaltak Ludendorff volt vezérkari főnök kezdeményezésére a német (respektíve: bajor)–osztrák–magyar–oroszl együttműködésről részben jobboldali fordulatok, részben revíziós célok megvalósítása érdekében. Paléologue azonban megbukott, Ausztriában a keresztényszocialista párt sem mert konkrét ígéretet tenni a békeszerződésben megszerzett osztrák jogok akár csak egy részének a feláldozására sem, a Ludendorff-féle javaslatokat pedig, amelyekről egyébként is mindvégig csupán informális tárgyalások folytak, maga a kormányfő és a külügyminisztérium sem karolta fel.

Hasonlóképpen kudarccal zárult az a Hegedűs Lóránt által kezdeményezett kísérlet, amely a pénzügyi, költségvetési és ezekkel együtt egészében véve a gazdasági betegségek meggyógyítására irányult. Ennek legfőbb akadályja egyszerűen szólva abban állt, hogy a szanalás céljából megkívánt áldozat fejében a kormány nem tudott ellenértéket kínálni ugyanazoknak a gazdasági szereplőknek, akik az áldozatot egyáltalán meghozhatták. Nem úgy, mint majd 1938-ban a Darányi-kormány, amely az akkor kivetett vagyonadóval nagy katonai és infrastrukturális beruházási lehetőségeket állíthatott szembe.

Az önálló magyar akciók köre ezzel le is zárult, és Bethlen ebből

levonta az egyedül lehetséges következtetést; azt, hogy a magyar ügyeket – legalább is belátható időn belül – csak nemzetközi együttműködés útján segítheti megoldáshoz. A továbbiakban ezt a politikát folytatta. Egyik első lépése a felvételi kérelem benyújtása volt a Népszövetségbe, és hogy ez nem sikerült már 1921-ben, az kizárólag a pillanatnyi olasz politikának volt a következménye. Az ugyanekkor zajló nyugat-magyarországi felkelések ugyanis a többi érdekeltet kevésbé zavarták, már csak azért is, mert nagyon jól tudták, hogy hasonló csoportok mindenütt megjelentek, ahol a népszavazás lehetősége egyáltalán felmerült, így többek között Ausztriában is. Miután végül Della Torretta is megértette, hogy a rendteremtés feltétele a magyar kormány érdekeltté tétele, a trend megfordult, és Bethlen nemzetközi egyetértéssel, a Nagykövetek Tanácsának hathatós közreműködésével érte el mind a Pécs–Komló övezet átadását, mind a Sopronra és környékére kiírt népszavazás lehetőségét. A felkelők támogatásával pedig csupán annyira sértette meg a nemzetközi normákat, amennyire az még elviselhető volt a nagyhatalmak képviselői számára. Különösen megszilárdította az ország pozícióját e folyamatban azáltal, hogy a királykérdésben tanúsított szilárd fellépése tökéletesen megfelelt a nemzetközi elvárásoknak. Miután sikeresen lezárta a Habsburg-dossziét, és minden rendbontás nélkül lezajlott a soproni népszavazás, biztonságos helyzetbe jutott ahhoz, hogy kérhesse Magyarország felvételét a Népszövetségbe, illetve már ahhoz is, hogy nemzetközi akciót kezdjen a szanálás ugyancsak nemzetközi előmozdítása érdekében. Tudjuk, hogy az első lépés minden nehézség nélkül, a második nagy nehézségek árán ugyan, de szintén sikerre vezetett. Az évtized közepe táján Magyarország a háború utáni szinte tökéletes izoláltságból kiverekedte magát. A nyugati hatalmak, közülük is elsősorban Anglia részéről a szankcionálás politikáját apránként felváltotta a megbékélés politikája.

Ugyanekkor azonban elkezdődött egy olyan ellenirányú folyamat, amely az ország nyugat-európai kapcsolatrendszerének lazulása, majd felbomlása felé terelte az eseményeket. Magyar oldalról e folyamatban egyetlen esemény játszott szerepet: a frankhamisítás ténye és lelepleződése, ami a francia kapcsolatot mintegy három évre befagyasztotta. Tévedés lenne azonban azt gondolni, hogy a francia politikában ez lett volna a meghatározó elem. Jóllehet 1921-ben a francia külügyminisztérium még egyértelműen

támogatta a soproni megoldást, már ebben az évben kezdett kibontakozni a Lengyelország plusz kisantant formula, amely azután minden magyar kérdésben azt eredményezte, hogy Franciaország ne az önálló francia, hanem a kisantant állásfoglalása által meghatározott érdekeket tartotta szem előtt e térségben, amelyeket egy ideig áttételes francia érdekeknek vélt. 1924 és 1927 között a francia kormány sorra aláírta a kisantant államokkal szerződéseit. Az új politika megnyilatkozott a magyar–osztrák határ kivételével minden határkijelölési művelet során, azután a jóvátételi és szanalási kérdésben, konzisztensé vált a Katonai Ellenőrző Bizottság munkájában, és úgyszólván minden egyes olyan lépésben napvilágra került, amely Magyarországot valamiképpen érintette. Ráadásul a Quai d'Orsay követi szinten is biztosítani tudta a maximális barátságtalanság atmoszféráját, egészen addig, amíg Louis De Vienne meg nem érkezett Budapestre. Ő azonban már egy megszilárdult helyzetet talált, és sokat nem tehetett ellene. Ez a francia vonal 1935-től kezdett meggyengülni, akkor azonban Párizs már nem talált alternatívát, hiába kereste azt Londonban és Rómában csakúgy, mint alkalmanként még Moszkvában is.

Londonban annál kevésbé talált megértésre keleti gondjait illetően, mivel az angol pénzügyi és nyomokban a politikai körök már 1925-ben belátták, hogy koloniális nehézségeik miatt nem vállalhatják magukra Közép-Európa keleti felének ápolgatását, és a kontinensen be kell érjék azzal, hogy rajta tartják a szemüket a német kérdésem, ám e szemmeltartást távolról sem a francia elvárásoknak megfelelően gyakorolták. Közép-Európa keleti felében az angol tőke ezt követően szinte egyáltalán nem jelent meg, és ennek megvoltak a politikai következményei is. Mussolini egy nagy számla fejében kész volt ugyan az együttműködésre, de mindenki tudta, hogy a pótszámlán a revízió is ott áll, ami élesen ütközött Franciaország kisantant-politikájával: Sztálin 1935-ben szintén messzemenő együttműködést ígért, ám a katonai segítségnyújtás feltétele már ekkor abban állt, hogy nyissák meg a vörös hadsereg előtt a lengyel vagy a román határokat, amiről viszont e két kisebb szövetséges hallani sem akart. A francia–szovjet szövetség ügye látenszen már ekkor kátyúba jutott, és 1939-ben ennek csak a megpecsételésére került sor. Ugyanakkor a szövetségi hálózat széthullt, egy szilárdnak hitt rendszer helyén egy nagy lyuk tátongott. Midőn e folya-

mat végére a müncheni konferencián pont került, a francia politika *de facto* megbukott, a dolgokat nem lehetett előlről kezdeni, és nem volt lehetőség a mellény újragombolására.

Gyakorlatilag az történt, hogy Franciaország mintegy 1923-tól kezdve fokozatosan izolálódott, és az a pótlék, amelyet a szövetségi rendszerből kihullt Oroszország helyére szeretett volna állítani, légüres térré változott. Amíg azonban a francia politikusok abban a hiszemben tevékenykedtek, hogy rendszerük kellő szilárdsággal rendelkezik, abban kisantanti elkötelezettségük miatt Magyarországnak nem jutott hely.

E szituációt alapul véve Bethlen Istvánt több tekintetben jósnak nevezhetjük, midőn 1927-ben, első Mussolinivel folytatott beszélgetései során kifejtette, hogy a status quo megváltoztatását Franciaországtól elkötelezettségei miatt, Angliától pedig távolsága, és a térséggel szemben mutatkozó távolságtartása miatt nem lehet elvárni. Sajnálatosan tévedett viszont, amikor feltételezte, hogy a meggyengült és internacionalista szempontokat követő Szovjetunió a térség alakításába nem fog tudni, de nem is akar beleszólni, és – vélte ő – ilyesmire majd csak egy leendő nemzeti Oroszország esetében lehet vagy kell számítani. E tévedést menti, hogy ekkor a nagy fegyverkezési politika még nem kezdődött el a Szovjetunióban. Bethlen jóslata bevált viszont abban, hogy az átrendezés leendő vezére Németország lesz, de bizonyára álmában sem jutott eszébe, hogy a vezérlő Németország élén egy Hitler-szerű figura állhat majd.

A bethleni nemzetközi színezetű külpolitika hátterében jó ideje az a koncepció állt, hogy a megerősödött Magyarország az ugyancsak megerősödött Németország hátszelében juthat majd hozzá északon a kisebb vagy nagyobb, de mindenesetre optimálisnak tétélezett revízióhoz, és mivel Olaszország Magyarországhoz hasonlóan érdekelt a jugoszláv kérdés alakulásában, Olaszországra is támaszkodnia kell, keleten pedig a kisantant szétesését követően Romániával pedig majdcsak megegyezik valahogy. Következésképpen a magyar kormány-~~abban~~ érdekelt, hogy Németország és Olaszország fennálló feszült helyzete megszűnjön, és e két ország szövetségi politikába kezdjen.

A Gustav Stresemann által vitt német politikában azonban ennek az gondolásnak nem volt helye, miként egyébként Magyarországnak sem

volt. Stresemann ugyan az együttműködési politika háttérében szintén revíziós politikát készített elő, de hangsúlyozandó, hogy őt – minden ismert lépése és nyilatkozata szerint – a német etnikumú területek érdekelték. Szívósan harcolt Németország egyenjogúsításáért, tervei között volt a Lengyelországnak és Csehszlovákiának juttatott több mint ötmillió német peremterület vissza-, illetve megszerzése, kitartóan folytatta az egyeztetés politikáját Ausztriával minden olyan kérdésben, amely nem ütközött a békeszerződés előírásaiba, és ezáltal lassan és csendben előkészítette a talajt egy messzemenő együttműködésre vagy akár összeolvadásra, de mindezt egyelőre a nemzetközi kompromisszumok vonalán vitte előre, lépésről lépésre, anélkül, hogy e folyamatban Magyarországnak bármilyen szerepet tulajdonított volna. A Szovjetunióval fennálló német kapcsolatokat sok mindenre felhasználta gazdasági, sőt még katonai téren is, ám annak nem volt nyoma, hogy tervei végrehajtására bárhol katonai partnert keresett volna. A weimari Németország magyar szempontból nem jelentett sem biztonságos piacot, sem külpolitikai támaszt. Ezzel szemben minduntalan kiváltotta a pesti körök nehezményezését azzal, hogy valamennyi utódállamban kizárólag a német kisebbségekkel törődött, és ahelyett, hogy a különböző kisebbségek együttműködését segítette volna elő, tette ezt gyakran az ugyanott élő magyar kisebbségek rovására is.

A versailles-i rendszer első megrendülése 1930-ban következett be, midőn a német választásokon a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt saját vezetői által sem várt félelmes sikert aratott. Szinte szimbolikusnak tekinthetjük, hogy a Népszövetség szeptemberi közgyűlésének résztvevői ugyanakkor értesültek az eseményekről, midőn éppen eltemették Briand francia külügyminiszter Páneurópa-tervét. Bár Hitler uralomra jutása csak több mint két év múlva következett be, az 1930-as Reichstag választásoktól kezdve már nem lehetett az európai kérdésekről ugyanúgy gondolkodni, mint addig. Még kevésbé lehetett azután, hogy Hitler elfoglalta a kancellári széket. Az új szituációban, akkor, amikor a francia szövetségi rendszer már meggyengült, az angol kormány pedig a megegyezés, vagyis a revízió békés útját kereste, Magyarországnak egy megerősödött és valóban revizionista Németország partnereként óriási lehetőségei nyílhattak volna.

Hitler uralomra jutása olyan időpontban következett be, amikor győ-

keresen átalakult az egész nemzetközi kapcsolatrendszer. A megszokott pénzügyi vonalak összeomlása mintegy két és fél év alatt zajlott le. Kezdődött a font aranyalapjának megszüntetésével és rohamos leértékelődésével, folytatódott a moratóriummal, azután a jóvátételi tartozások felszámolásával, hogy végül a kegyelemdőfést a dollár váratlan és drasztikus leértékelése adja meg. A nemzetközi pénzügyi háló szétszakadt, kölcsönt többé lehetetlenség volt találni, az adósságszolgálat megszűnt, úgy, hogy amikor Gömbös Gyula arról kezdett beszélni, hogy Magyarországnak „ön-célú” nemzeti politikát kell folytatnia, annyiban a valóságos helyzethez igazodott, hogy ettől kezdve mindegyik ország valóban önmagára volt utalva, és úgy boldogult, ahogyan tudott. Felerősödött az addig is érzékelhető autarkiai törekvés, és az export-orientált országokban minden korábbinál nagyobb jelentőségre jutott a külkereskedelem. Bethlen 1932-ben vagy 1933-ban már nem beszélhetett volna az Európához való alkalmazkodás szükségességéről, mert Európa, mint gazdasági és nemzetközi rendszer hosszú időre megszűnt létezni. Genfben akár magát Európát is temetni lehetett volna már.

Ez ideális helyzetet teremtett Németország számára. Távlabbra látó emberek már a békerendszer kialakítása idején felfedezték, hogy a lehetőségeket szem előtt tartva minden súlyos megterhelés ellenére Németország jutott általa a legjobb helyzetbe, mivel a nagy keleti rivális, Oroszország megrendülése mellett azt a sikert is learatta, hogy Közép-Európában nem maradt említésre méltó vetélytársa. A hitleri Németország azután szisztematikusan nekilátott ennek a hallatlan előnynek a kiaknázásához. Ezt egyébként annál is könnyebben tehetette, mivel nemcsak a már említett új nemzetközi körülmények játszottak ebben a kezére, de az is, hogy konzervatív körökben legfeljebb egy-két szkeptikus politikus akadt, aki politikájának lényegét felfogta volna. A nagy többség ezzel szemben elhitte, amit Hitler állított, azt ugyanis, hogy csupán a versailles-i békében elkövetett igazságtalanságokat akarja jóvátenni. Hitler oly sokszor használt „faj” kifejezését többnyire az etnikummal fordították le vagy helyettesítették be.

Magyarországon az új német irány nagy reményeket váltott ki konzervatív és új szélsőjobbaldali körökben, ezek azonban a nemzetiszocialista politika elemzése alapján csak kis részben bizonyultak megalapozottnak.

Megalapozottak voltak kereskedelempolitikai szempontból, a magyar revízió széleskörű német támogatása terén azonban nem. Hitler a magyar részvételt és ezzel együtt a revíziót egyetlen vonatkozásban kalkulálta csak előre, és pedig észak felé, Csehszlovákiával szemben. Ebben nem játszott szerepet az a tény, hogy neki és számos más magas rangú náci vezérnek szerfelett rossz véleménye volt a magyar vezetőcsoportokról, bár nem tagadható, hogy az volt; sem az, hogy megítélésük az idők során egyre csak romlott. A dolog lényege abban állt, hogy a leendő szövetségesek felhasználása szempontjából Hitler kétségtelenül reális szempontokból indult ki. Ezért Magyarországot sem egy nyugati, sem egy keleti hadjáratban nem vette számításba. Az utóbbi esetben számításba vette viszont – alternatív módon – Lengyelországot, feltétlenül Romániát, és végül az orosz–finn háború következtében Finnországot. A Jugoszlávia elleni és egyáltalán a balkáni hadművelet tőle független, német szempontból akcidentális események miatt következett be, azt részben az olaszok, részben maguk a jugoszlávok váltották ki. Világos, hogy enélkül az ottani magyar revízióra sem kerülhetett volna sor. Ami pedig Erdélyt és vele kapcsolatban a döntőbírói szerep elvállalását illette, arra Hitler – eredeti szándékától eltérően – rákényszerült. Méghozzá a magyar kormány erős nyomása kényszerítette rá, mert attól kellett tartania, hogy minden lebeszélése ellenére a magyarok konfliktust váltanak ki, ami kedvezhet a szovjet törekvéseknek.

Mindazonáltal a magyar körök jó ideig bizakodtak a „revizionistának” vélt Németország segítségével, saját hasonló céljaik megvalósításában. Ez volt a helyzet 1939. március 15-ig, Prága elfoglalásáig. Eddig az időpontig lehet hinni, hogy a német kormány etnikai politikát folytat, vagyis hogy Magyarország a régen felállított bethleni koncepciót most előbb vagy utóbb legalább részben megvalósíthatja, ráadásul anélkül, hogy az ország önállóságát fel kellene adnia, vagy anélkül, hogy egy hosszantartó, véres háborút kellene vállalnia. Ha a nemzetiszocialista metódusok nem is váltottak ki osztatlan elismerést e körökben, és tegyük hozzá, hogy valóban nem váltottak ki, méghozzá nem csak a hagyományosnak tekinthető, de a követendő mintát Mussoliniban felfedező jobboldalon sem, mégis csak nem osztatlan volt az a lelkesedés, amely a harmincas években Berlin csábító kereskedelempolitikáját övezte. A legnagyobb eladási nehézségek-

kel küzdő középbirtokos agrárkörök, a „mindenkori németbarátok” csak tapsolni tudtak hozzá, hogy a német piac és a mindig sokat fogyasztó hadsereg, ebben az esetben a Wehrmacht, felszívja a magyar felesleg jókora részét. Tiszteletet váltott ki a merész és eredményes német külpolitika is, amely reményekkel töltötte el a revízióra áhítozó lelkeket.

Bár Gömbös Gyula számára a minta és a példakép haláláig Mussolini és az olasz fasizmus maradt, az ismert jelek szerint mégis eléggé messze ment az intimitásban bizonyos nemzetiszocialista körökkel, – vélhetően elsősorban Göringgel. Mindazonáltal új külpolitikai vagy katonai kötelezettséget Németországgal szemben nem vállalt. Ebben nyilvánvalóan szerepet játszott, hogy a „csábítási” időszakban ilyesmit német részről fel sem vetettek, már csak azért sem, mert egyelőre nem volt rá szükségük. A külügyminisztérium a náci párt által fenntartott Aussenpolitisches Amt és maga a „Führer” sokkal inkább azon volt, hogy tekintettel Németország román és jugoszláv politikájára, valamint a leendő Anschlussra, a magyar követeléseket kizárólag Csehszlovákiára korlátozza. Budapesten pedig ennek semmi esetre sem lehetett örülni.

Nyilvánvalóan az sem volt öröm, hogy egyre nőtt a náci ügynökök beszivárgása, és hogy a rendőrség 1936-ban egy mintegy száz ügynökkel dolgozó Gestapo-rezidensnek is a nyomára jutott. Magyar szempontból elkészerítő módon zajlott le Ausztria bekebelezése, még hozzá nem csak azért, mert az olasz és a svájci határt elismerő német nyilatkozat egy szót sem szólt a magyar határról, amit azután magyar inszisztálásra a németek pótlólag legalább megtettek, de mindenek előtt azért nem, mert a Bethlen által feltételezett kompenzáció a magyar hozzájárulás fejében a berlini uraknak az eszébe sem jutott. Míg Hitler nagy súlyt helyezett Mussolini hozzájárulásának megszerzésére, addig Budapesten konkrét bevonulási szándékát még csak nem is jelezte.

Ekkor, 1938-ban vette kezdetét a német politika új, második szakasza, amelyben a gazdasági csábítás mellett helyett kapott már a politikai készítés is. Augusztus-szeptember folyamán a német vezető grémium – Hitler, Göring és Ribbentrop – mindent elkövetett azért, hogy a magyar kormány segítségével elkerülje a nemzetközi, vagyis a müncheni megoldást a csehszlovák kérdésben, és a magyar részről tapasztalt ellenállás e javaslattal

szemben Berlinben súlyos csalódást okozott. Ha Horthy, Imrédy Béla és Kánya Kálmán ekkor rááll Hitler kérésének teljesítésére, úgy Csehszlovákiát nagy valószínűséggel már 1938 őszén feldarabolják, Magyarország pedig bekebelezhetné volna az egész Felvidéket, Kárpátalját beleértve. Csak-hogy Budapesten erre az esetre új háború, esetleg világháború kirobbanásával számoltak, és konzervatív körökben a legvérmesebb revizionista sem akarta vállalni a konfliktus kirobbantójának szerepét.

Ezzel szemben elkezdtek a „rongyosgárda” akció megszervezését, aminek a lényege abban állt, hogy a valószínűsített német csapás alatt megrendülő Csehszlovákiából kommandó-, illetve diverzáns-akció segítségével, de önállóan és reguláris egységek bevonása nélkül kiszakítsák a kiszakítható területet. A müncheni konferencia után, amely kifutásában lehetővé tette a magyar etnikumú területsáv békés megszerzését, az akció központjába Kárpátalja került, amelyre nézve az etnikai elvet nyilvánvalóan nem lehetett alkalmazni. Az akció kétségkívül a háború utáni irreguláris megmozdulások szellemét idézte, és jelezte egyúttal, hogy a magyar tényezők hajlamosak az etnikai vonalak figyelmen kívül hagyására, mégis azt kell mondanom, hogy e tervnek volt egy figyelembe veendő racionális magva. Kárpátalja esetében ez idő szerint az alternatíva a következő volt: vagy megszerzi Magyarország, és ebben az esetben a lengyel–magyar érintkezés biztosításával megnyitja az utat egy lengyel–magyar–olasz együttműködés számára, ami ekkoriban többeket foglalkoztatott az érintett fővárosokban azzal együtt, hogy esetleg ehhez még Jugoszlávia közreműködése is megnyerhető, vagy előbb-utóbb az a Németország szerzi meg, amely ebben az időben lázasan dolgozott a német befolyás alatt létesítendő Ukrajna megalapozásán. Ez utóbbi eshetőség annyit jelentett, hogy Magyarország máris beszorul Németország ölelő karjaiba. Kárpátaljának tehát – vélték többen Budapesten – döntő politikai jelentősége volt a túlzott német befolyás vagy egyenesen a nekik való kiszolgáltatottság elleni védekezés terén.

Tudjuk, hogy a dolgok végül máshogy nyertek elintézését, és a magyar konzervatív vezető csoportok jubilálhattak volna 1939 márciusában, amikor a honvédség német felhatalmazás mellett bevonult Kárpátaljára. Mégsem teljesen ez történt. Bármennyire örült is a korabeli magyar annak, hogy vízum nélkül utazhat Ungvárra, a cseh területek német megszállása

cezúrát jelentett a magyar politikai gondolkodásban. Természetesen nem az új szélsőjobboldalon. A konzervatív csoportban okozott Prága megrendülést. Néhányan ekkor jöttek rá – egyébként az angolkonzervatívok nagy részével egyetemben –, hogy a korábbi nemzetiszocialista külpolitika csupán szemfényvesztés volt. Ekkor értették meg, hogy távolról sem a régi sérelmek orvoslása és a német etnikum megszerzése a hitleri cél, hanem valamiféle olyan diabolikus hatalmi törekvés, amelyet – írta le ekkor egyikük – a világ sohasem tűrt el, és valószínűleg nem fog eltérni Hitler esetében sem. Magyar szempontból még ijesztőbb volt az a német nyilatkozat, amely Szlovákia protektorátusi státusát többek között azzal indokolta, hogy ebben az államban mintegy 40 százaléka rúg a német lakosság. Könnyű volt belátni, hogy egy ehhez hasonló nyilatkozat kiadása semmibe sem kerülne Berlin számára, ha a sors úgy hozná, hogy történetesen Magyarországot akarják protektorátusi státusba kényszeríteni.

Prága üzenetének mindenesetre volt egy másik olvasata is a magyar konzervatívok körében. Az ugyanis, hogy amennyiben az etnikai határokat nem kell többé figyelembe venni, úgy megnyílik az út a Szent István-i Magyarország helyreállítása felé, és ez Németország követését teszi tanácsossá. Ez volt többek között a nézete egy ideig Teleki Pálnak is. Azt hiszem, hogy ettől kezdve lehet a magyar politikában kettős lelkületről, meghasonlási folyamatról és végül, valóságos skizofréniáról beszélni. Az egyik oldalon lépésről lépésre nőtt a félelem, a másikon mégsem tudott senki lemondani a német hátszéllel vagy segítséggel megszerezhető előnyökről, hogy 1941-től azután előtérbe kerüljön a megszerzett kincsek, a visszacsatolt területek megtartásának a követelménye. Tudjuk, hogy ez a meghasonlás Teleki Pál esetében az öngyilkossághoz, a Don melletti katasztrófát követően pedig Kállay miniszterelnök erősen önkorlátozott béketapogatásához vezetett.

Ugyanekkor, vagyis 1942 végén, 1943 elején vette kezdetét a német politika utolsó fázisa is, amelyben már a követelés és a kényszerítés játszott a főszerepet, hogy a folyamat a megszállással tetőződjön be. A csúszás a magyar politikában tudva, tudatlanul 1938–1940-ben következett be, és e lépések után az úton legfeljebb 1941-ben lehetett volna megállni. Teleki Pál úgy állt meg, hogy a felelősség súlya alatt a halált választotta. Mindenki,

aki viszont vállalta a felelősséget a háborúba való belépésért, azt elsősorban megint csak a revízió vonzatában tette, megakadályozandó, hogy Magyarország inferiórus helyzetbe jusson a román teljesítmény egyidejű felértékelődése mellett. 1941-ben azonban az éppen döntést hozó csoport súlyos tévedést követett el. Pragmatikus konzervatív meggyőződés volt ugyanis, amelyet Horthy kormányzó többször hangoztatott, hogy egy olyan kis népet, mint a magyar, nem szabad belevinni egy hosszú háborúba, mert az mindenképpen a kivézetetéshez vezet. Ha egyáltalán, egy ilyen háborúba csak a vége felé szabad belépni. A Szovjetunióval szembeni felvonulást ezen az elvi alapon tehát csak úgy lehetett elhatározni, ha a német vezetéshez hasonlóan a magyar illetékesek is meg voltak győződve arról, hogy ez a hadjárat nem tart tovább 5-6 hónapnál, és így a magyar részvétel be is fejeződik a mintegy 40 ezer fős Kárpát Csoport frontra vezényleésével, vagyis nem haladja meg a szimbolikus részvételt. Werth Henrik vezérkari főnök egyébként nem is 5-6 hónapról, hanem 6 hétről beszélt, midőn meg akarta győzni a kormányt a hadba lépés célszerűségéről. Ennyit – vélhették az illetékesek – mindenképpen megér az érdemek biztosítása. Csakhogy a hadjárat menete e megalapozatlan feltevésre már 1941 őszén rácsúszott, és vagy azt bizonyította, hogy a magyar felderítés nem ér egy fabatkát sem, vagy azt, hogy Werth Henrik tudatosan félrevezette a kormányt. Valószínűleg mindkét körülmény fennállt. Werth szentül hitt a gyors német győzelemben, amit németbarát elfogultsága mellett bizonyára az is táplált, hogy a Vörös Hadsereg tartalékairól rosszul volt informálva. Ugyanakkor egy igencsak gyenge kormányfővel állt szemben Bárdossy László személyében. A jelek szerint lényegében véve ők ketten hozták meg e kérdésben a döntést, és a kormányzót közös erővel vezették tévútra. Minden valószínűség szerint hinni lehet ugyanis Horthynak, amikor azt állítja, hogy őt sem a moszkvai üzenetekről, sem a hadüzenet hivatkozási alapját képező kassai bombázás körüli bizonytalanságról nem tájékoztatták.

A vezérkari főnök egyébként, mint ismeretes, a revíziós érdekek mellett a hadba lépést sürgetve azzal is érvelt, hogy a bolsevizmus elleni harc mindenképpen az erények és érdemek birodalmába tartozik, és fog tartozni majd valamikor a háború végén is. A bolsevizmus elleni fellépést, mint érdemet, kétségtelenül lehetett ugyan egy darabig emlegetni, ennek azon-

ban a nemzetközi elbírálás szempontjából minden értelme megszűnt attól kezdve, hogy kialakult az angol–amerikai–szovjet szövetségi rendszer, mivel többé semmi esély nem volt rá, hogy ezt bárki jó pontként tartsa számon a magyar kormányzat javára.

Ahogy az idő haladt, és kiderült, hogy megbukott a keleti villámháborús elgondolás, ahogyan szaporodtak a magyar veszteségek, és nőttek minden tekintetben a német követelések, úgy hatalmasodott el a magyar vezetők meghasonlottsága. E folyamat egyik jele volt a vezérkar által készített mindenkori helyzetelemzés, amely teljesen ésszerű és realiztikus képet nyújtott a katonai helyzetről és a várható fejleményekről, ám mindezzel szöges ellentétben álló következtetéseket vont le belőle, és irracionális terveket körvonalazott.

Nem kétséges, hogy 1943-tól kezdve, amikor a vezető politikai garnitúra nagy része már tisztában volt a német vereség elkerülhetetlenségével, a háborús tevékenység megszüntetését megszállás nélkül már biztosan nem lehetett végrehajtani, miként ezt Olaszország nagyobbik fele sem tudta elkerülni. Más kérdés, hogy ez vajon pontosan mikor következett volna be ebben az esetben, amire természetesen nem lehet biztonságosan válaszolni. Tény azonban, hogy a megszállási terv enélkül is elkészült már 1943-ban, és annak végrehajtását a németek csak nagy nehézségeik, többek között éppen az Olaszországban keletkezett pótlólagos gondok miatt halasztották el.

Magyarország 1914-ben Európában a vesztesre ítélt táboron belül állt, akár akarta ezt akkor, akár nem, 1941-ben pedig önszántából csatlakozott a megint csak vereségre ítélt táborhoz. Az 1938–1940-ben követett politikán valószínűleg semmi sem változtathatót volna, mert akkoriban nem akadt az országban olyan politikai erő, amely a revíziós csábításnak ellent tudott volna állni. A két tragédia, az 1918-s és az 1945-ös között a döntő eltérés abban állt, hogy a második világháborút követően Magyarország még csak meg sem kísérelhette, hogy a boldogabb Európába integrálódjon. Miután a megbomlott kontinensen Magyarország a rossz oldalon kötött ki, majd tőle függetlenül a szovjet befolyási övezetbe sodorták, – vagyis e téren azt kapta büntetésképpen, amit mások jutalomként –, mintegy 45 évre egyszerűen megszűnt számára az Európa fogalom.